

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.72/.73

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/10>

ПРАВО НА ЖИТТЯ ТА ПРАВО НА ГІДНІСТЬ: НЕДОПУСТИМІСТЬ СТРАЖДАНЬ

THE RIGHT TO LIFE AND THE RIGHT TO DIGNITY: THE INADMISSIBILITY OF SUFFERING

Дерев'янюк С.С., студент III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Мустафасва С.М., студентка III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Рябошапко М.О., студент III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті досліджено питання права на життя у його тісному взаємозв'язку із правом на гідність. Автори присвятили роботу тематиці, що є актуальною та потребує наукових розвідок. Стаття наголошує на важливості досліджуваних прав в аспекті недопустимості нестерпних страждань людини та необхідності легалізації деяких механізмів, за допомогою яких такі страждання можна полегшити.

Важливим є той факт, що право на життя та право на гідність є нормативно закріпленими як на національному, так і на міжнародному рівнях. Серед нормативних актів, котрі регулюють це питання, автори, зокрема, згадують Конституцію України та Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р.

Основна увага приділена питанням нестерпного болю та страждань, які може відчувати людина, навіть користуючись найсильнішими препаратами, що все одно не допомагають боротися із хворобою чи її наслідками. Автори вбачають у такій ситуації недотримання права на гідне життя, адже державою не зроблено цілеспрямованих і виважених кроків щодо конструювання механізмів, які допоможуть полегшити такий біль. Такими механізмами можуть слугувати легалізація більш серйозних наркотичних і психотропних речовин у медичних цілях та евтаназія.

Серед зазначених вище речовин для аналізу обрано канабіс, щодо необхідності узаконення якого продовжують точитися палкі дискусії. Щоб об'єктивно дослідити всі «за» та «проти», автори наводять аргументи прихильників і противників легалізації цієї психотропної речовини.

Питанню права на смерть приділена особлива увага, таке право витлумачується з огляду на концепцію соматичних прав людини, а також виходячи із принципу гуманізму, що може включати такий аспект, як право на гідну смерть. Під правом на смерть автори розуміють право на евтаназію, заборонену в Україні на законодавчому рівні. Стаття підіймає дискусійне питання про те, чи є право на смерть складовою частиною права на життя.

Автори доходять висновку, що, попри дискусійність легалізації канабісу й евтаназії, такі механізми, що можуть побороти страждання та муки людини у крайніх випадках, є необхідними.

Ключові слова: право на життя, право на гідність, евтаназія, легалізація канабісу, соматичні права, право на смерть, гуманізм, Європейський суд з прав людини.

The article examines the issue of the right to life in its close connection with the right to dignity. The authors devoted their work to topics that are relevant and need scientific research. The article emphasizes the importance of the researched rights in the aspect of inadmissibility of intolerable human suffering and the need to legalize some mechanisms by which such suffering can be alleviated.

It is important that the right to life and the right to dignity are enshrined in law at both the national and international levels. Among the normative acts regulating this issue, the authors, in particular, mention the Constitution of Ukraine and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950.

The focus is on the issues of unbearable pain and suffering that a person can experience, even with the use of the strongest painkillers, which still do not help fight the disease or its consequences. The authors see in this situation a violation of the right to a dignified life, because the state has not taken purposeful and considered steps to design mechanisms to help alleviate such pain. Such mechanisms may include the legalization of more serious narcotic drugs and psychotropic substances for medical purposes and euthanasia.

Among the above substances, the authors choose cannabis for analysis, the need for legalization of which continues to be hotly debated. In order to objectively investigate all the pros and cons, the authors present the arguments of supporters and opponents of the legalization of this psychotropic substance.

The issue of the right to die is given special attention, such a right is interpreted by the authors in view of the concept of somatic human rights, as well as on the principle of humanism, which may include such an aspect as the right to a dignified death. Under the right to die, the authors understand the right to euthanasia, which is prohibited in Ukraine at the legislative level. The article raises the debatable question of whether the right to die is a component of the right to life.

The authors conclude that despite the controversial nature of both legalization of cannabis and euthanasia, mechanisms that can overcome human suffering and suffering in extreme cases are necessary.

Key words: right to life, right to dignity, euthanasia, legalization of cannabis, somatic rights, right to die, humanism, European Court of Human Rights.

Сьогодні ні в кого не виникає сумніву стосовно непо-
рушності права на життя та права на повагу до гідності,
однак чи завжди це було так? Безсумнівно, ні. Станов-
лення вищезазначених прав у тому вигляді, який вони
мають зараз, відбулося порівняно нещодавно. Перелом-

ним моментом у процесі формування таких фундамен-
тальних прав, що стали основою для функціонування
демократичних і правових держав, стала Друга світова
війна. Жакіття, якими вона супроводжувалася, змусили
людство та держави змінити свою «піраміду цінностей».

Якщо, наприклад, в епоху Середньовіччя або Відродження війни за нові території, як і хрестові походи, визнавалися необхідними, а значні людські жертви – невідворотними, то після другої половини ХХ ст. ситуація кардинально змінилася. Розпочалася «епоха гуманізму», за якої людське життя та гідність визнаються невідчужуваними й абсолютними, а діяльність держави повинна бути спрямована на їхнє забезпечення. Втім, ми вимушені констатувати, що в Україні відсутня можливість реалізувати досліджувані права у повному обсязі через деякі законодавчі заборони, які ускладнюють або унеможливають позбавлення людини від страждань.

Право на життя та право на гідність є нормативно закріпленими як на національному, так і на міжнародному рівнях. Серед нормативно-правових актів України найвищу юридичну силу має Основний Закон, тому доцільно звернутися саме до нього. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. З наведеного випливає, що серед усіх можливих цінностей людське життя та гідність займають особливе місце, а тому діяльність держави повинна бути насамперед направлена на їхнє забезпечення.

Більш детально право на життя та право на повагу до гідності регламентоване в Розділі II Конституції України. Так, згідно зі ст. 27 цього нормативно-правового акта кожна людина має невід'ємне право на життя. Обов'язок держави – захищати життя людини [1]. В аспекті нашого дослідження на особливу увагу заслуговує ст. 28 Основного Закону, відповідно до якої кожен має право на повагу до його гідності [1]. Оскільки названі права людини закріплені у правовому акті, котрий має найвищу юридичну силу, то можна зробити висновок, що вони є одними з найважливіших, що підтверджується і нормами міжнародного права.

Серед міжнародних документів особливе місце займає Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. Згідно зі ст. 2 цього правового акта право кожного на життя охороняється законом. Що стосується права на гідність, то йому в Конвенції приділено менше уваги, втім, у ст. 3 зазначається, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, яке принижує гідність, поводженню або покаранню [2]. Таким чином, право на життя та гідність стало невід'ємною частиною людської природи та відобразилося в національному та міжнародному праві.

Життя людини часто сповнене страждань як фізичних, так і психічних, у зв'язку з цим виникає питання: «Які механізми надає людині держава для припинення страждань?» Якщо біль викликаний певною хворобою, то держава повинна забезпечити лікування хворого, адже взяла на себе таке зобов'язання. Так, відповідно до ст. 49 Конституції України держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1]. Таким чином, законодавець стверджує, що те медичне обслуговування, яке надається всім громадянам, має бути ефективним і доступним. Яке лікування є ефективним у разі страждання особи від нестерпного болю, позбутися якого неможливо через невиліковність захворювання? Звісно, у подібних випадках залишається лише вгамувати біль за допомогою тих чи інших лікарських засобів. Втім, ті лікарські засоби, які використовуються сьогодні до хворих, не здатні повністю усунути болісні відчуття, адже подеколи останні є настільки сильними, що позбутися їх без затьмарення, розслаблення свідомості та нервової системи неможливо. Навіть у разі застосування найсильніших медичних препаратів, легальних в Україні, наприклад, морфіну, страждання не припиняються, хворий змушений терпіти жахливий біль, що припиняється тільки зі смертю. Чи дотримане у такому разі право на

гідне життя? Ми переконані, що ні, адже життя перетворюється на існування, сповнене болю та бажань вчинити самогубство. Чи є вихід із цієї ситуації?

На початку грудня 2020 р. комісія ООН із наркотичних засобів виключила канабіс із 4 пункту Конвенції про наркотичні засоби, так званого «списку повної заборони» найнебезпечніших речовин [3]. Таке рішення є надзвичайно важливим для України, адже тепер канабіс може бути використаний у медицині та науці, звісно, за відповідного узаконення на національному рівні. У суспільстві уже досить довго точиться дискусія стосовно необхідності та доцільності використання психотропних продуктів, одержаних із рослин конопель. Звісно, одностайності у цьому питанні немає, і малоімовірно, що вона буде досягнута, оскільки позиція кожного формується на основі його цінностей, середовища, досвіду тощо.

З метою об'єктивного дослідження необхідності узаконення використання канабісу в медичних цілях варто розглянути основні аргументи прихильників і противників такого законодавчого розв'язання питання. Одним із найбільш вагомих доводів осіб, які стверджують про доцільність заборони на використання конопель, є можливість незаконного використання таких нарковмісних препаратів у особистих цілях внаслідок порушення процедури надання відповідних ліків. Ми вважаємо, що ризик порушення порядку отримання лікарських засобів, виготовлених на основі канабісу, безсумнівно, існує, однак незаконне виготовлення, переміщення та продаж наркотичних речовин, досить поширені на території України, є кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 307 Кримінального Кодексу України, а тому рішенням цієї проблеми є не заборона виготовлення та використання відповідних нарковмісних ліків, а дієвий і суворий контроль у цій сфері.

Іншим аргументом, який наводиться з метою недопущення використання канабісу в медичних цілях, є негативний вплив на організм людини. Варто зазначити, що інформації для такого ствердження замало, адже цілісного та повноцінного дослідження цього питання на території України проведено не було. Звісно, постійне вживання лікарських засобів на основі марихуани чинить певний негативний вплив на організм, втім, у таких питаннях варто зіставляти ризики й можливі позитивні наслідки. Досвід держав, у яких вживання марихуани у медичних цілях є дозволенним (Канади, Австралії, Сполучених Штатів Америки, Польщі, Нової Зеландії, Литви) свідчить про доцільність його узаконення в Україні.

Серед низки аргументів прихильників легалізації медичних препаратів на основі канабісу є те, що останні здатні значно полегшити страждання хворих осіб. Такі заяви не є безпідставними, низка закордонних досліджень свідчить про ефективність канабісу у боротьбі із болем. Проаналізувавши праці, що були наявні станом на січень 2017 р., у Національній академії наук, інженерії та медицини США дійшли висновку: «Існує чимало доказів того, що канабіс є ефективним методом лікування хронічного болю у дорослих» [4, с. 10]. В аспекті нашого дослідження наведений аргумент є надзвичайно важливим, адже він доводить, що використання лікарських препаратів, виготовлених на основі канабісу, є ефективним способом зменшення та подолання страждань хворих і допомагає забезпечити право кожного на життя та право на гідність.

Таким чином, нестерпні страждання хворих, які неможливо подолати жодним дозволеним сьогодні медичним препаратом, часто ідуть у розріз із поняттям людської гідності, що детермінує необхідність легалізації використання канабісу у медичних цілях. У такий спосіб положення ст. 49 Конституції України, яка передбачає право кожного на медичну допомогу та кореспондуючий обов'язок держави, що полягає у створенні умов для забезпечення ефективного медичного обслуговування, можуть бути дотриманими.

Інша проблема, якій присвячене це дослідження, стосується права людини на смерть. На перший погляд таке право може здатися абсурдним і таким, що не відповідає принципам гуманізму. Втім, детальний аналіз права людини на життя та права на повагу до гідності у поєднанні із соматичними правами людини дозволяє говорити про існування у людини права на смерть. Звісно, таке право не закріплене у Конституції України, як і у жодному іншому нормативно-правовому акті нашої держави. Навіть більше, еутаназія заборонена законодавством. Так, відповідно до ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я медичним працівникам забороняється здійснення еутаназії, навмисного пришвидшення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [5]. Однак не варто розглядати заборону еутаназії єдиним можливим способом правового регулювання цього питання, адже ряд держав (у т. ч. європейських) узаконили проведення еутаназії. До таких країн, зокрема, належать Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Швейцарія, Німеччина, Канада, Колумбія [6, с. 49].

Чи є право на смерть структурним елементом права на життя? Питання досить неоднозначне, адже, з одного боку, визнання людини, її життя та здоров'я найвищою соціальною цінністю та гуманістична спрямованість права ніби суперечать самому факту існування права на смерть. З іншого боку, існування того чи іншого права передбачає можливість розпорядження ним. Якщо тіло людини від природи належить їй, то що заважає умертвити його, коли особа зазнає фізичних і психічних страждань?

Уже довгий час точаться дискусії стосовно необхідності узаконення еутаназії в Україні та створення відповідних засобів для реалізації права на смерть. На нашу думку, науковий дискурс повинен увінчатися законодавчим визнанням права на смерть, адже це, на відміну від його заборони, відповідає принципам гуманності. Якщо життя людини та гідність є одними з найважливіших цінностей демократичної, правової та соціальної держави (якою проголосив Україну народ у ст. 1 Основного Закону), то таким повинне визнаватися і право на смерть.

Концепція соматичних прав людини передбачає вільне розпорядження людиною власним тілом, яке визнається лише її власністю. Видається очевидним, що власність людини над своїм тілом надає їй можливість у випадках наявності страждань, викликаних захворюванням, і в деяких інших ситуаціях замість реалізації права на життя обрати право на смерть.

Варто дослухатися до думки авторів, котрі справедливо зазначають, що заборона державою еутаназії для осіб, які смертельно хворі та які змушені у зв'язку з цим відчувати щоденні муки болю, що не заглушуються навіть сильнішими препаратами, – це своєрідне катування, застосовуване до них з боку держави [7, с. 48]. Важко не погодитися з такою думкою, адже пасивна позиція держави у випадках, коли необхідним є запровадження певних механізмів для надання можливості особам, котрі цього потребують, самостійно розпоряджатися правом на життя, змушує їх страждати від нестерпного болю, який не припиниться до настання смерті.

Загальновідомо, що право є динамічним явищем, яке повсякчас зазнає змін, детермінованих розвитком суспільних відносин і цивілізації. Важливе значення для розвитку права має діяльність Європейського суду з прав людини, судової практики якого є обов'язковим джерелом права в Україні. В аспекті нашого дослідження важливою є думка ЄСПЛ стосовно співвідношення права на життя та права на смерть. Він зазначає, що наявність у ст. 2 Європейської конвенції негативного аспекту – права на смерть – виглядає несумісною з духом фундаментального принципу захисту життя людини [8, с. 9]. Однак існування еутаназії не визнається ЄСПЛ порушенням права на життя, адже це питання має вирішуватися у кожній державі самостійно з урахуванням усіх важливих факторів. Крім того, існування права на смерть може бути виправдане існуванням ст. 8 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, яка передбачає існування права на свободу приватного та сімейного життя.

Отже, кожна людина має право на життя та право на повагу до гідності, передбачені відповідно ст. 27 та 28 Конституції України, держава ж згідно із теорією соціального договору взяла на себе зобов'язання охороняти та забезпечувати ці права. Втім, сьогодні, незважаючи на існування зазначених прав, людина змушена поєднувати своє життя зі стражданням і болем, які часто неможливо вгамувати законними медичними засобами. Згідно зі ст. 49 Основного Закону держава створює умови для ефективного медичного обслуговування. Змушені констатувати, що із цим завданням держава впоралася не повною мірою, адже ефективне лікування подеколи вимагає вгамування болю, що неможливо без узаконення використання канабісу у медичних цілях. Крім того, проголошене в Конституції України право на життя повинне передбачати право на смерть, а остання має бути узаконена шляхом створення нормативної та організаційної бази для проведення у передбачених законом випадках і способах еутаназій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.01.2021).
3. Червоненко В. Як завдяки Україні ООН виключила канабіс з переліку найнебезпечніших наркотиків. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55172883> (дата звернення: 20.01.2021).
4. Усенко В. Ефективність канабісу та канабіноїдів при хронічному больовому синдромі. *Фармацевт Практик*. 2019. № 5. С. 10–12.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 20.01.2021).
6. Мелешев І.С. Перспективи внесення до Конституції України норми, що встановлює право на смерть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 48–50.
7. Мустафаєва С.М., Дерев'яно С.С. Концепція соматичних прав людини та її загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 47–49.
8. Федорова А. Сучасні тенденції правового регулювання еутаназії у світлі ст. 2 Європейської конвенції з прав людини. *Український часопис міжнародного права*. 2004. № 4. С. 6–13.